

УДК 373.018.3-058.862(438)«18/19»

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ НА РОЗВИТОК ОСВІТНІХ ТА ВИХОВНИХ ІНСТИТУЦІЙ У КРАКОВІ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

Марина Яхнич, здобувач третього рівня освіти кафедри педагогіки, Криворізький державний педагогічний університет.

ORCID: 0000-0001-5021-614X

E-mail: nosenko.mr@gmail.com

У статті проаналізовано вплив соціально-політичних перетворень на функціонування освітніх та виховних інституцій у Кракові у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. Досліджено соціально-економічні та суспільні фактори, що визначали розвиток системи освіти й опіки над дітьми, зокрема роль державних, громадських та приватних ініціатив у забезпеченні навчання та виховання дітей з найбідніших верств населення. Особлива увага приділена проблемам соціального сирітства, умовам навчання, доступності освіти та викликам, пов'язаним із змінами у структурі сім'ї. Висвітлено еволюцію виховних підходів та адаптацію освітніх закладів до нових соціальних реалій.

Ключові слова: освіта; виховний ідеал; опіка; безпритульні; сироти; трансформація; виховання; Краків; соціальна мобільність.

THE IMPACT OF SOCIO-POLITICAL TRANSFORMATIONS ON THE DEVELOPMENT OF EDUCATIONAL AND UPBRINGING INSTITUTIONS IN KRAKÓW (SECOND HALF OF THE XIX – EARLY XX CENTURIES)

Maryna Yakhnych, PhD Student of the Department of Pedagogy, Kryvyi Rih State Pedagogical University.

ORCID ID: 0000-0001-5021-614X

E-mail: nosenko.mr@gmail.com

The article analyzes the influence of socio-political transformations on the development and evolution of educational and upbringing institutions in the Kraków in the second half of the 19th and early 20th centuries. The aim of the study is to investigate how political reforms, economic modernization, and shifting social perceptions of childhood shaped educational practices targeting children in difficult life circumstances.

The study employed historical-comparative analysis, archival research, content analysis, and contextual analysis as research methods. These analytical tools enabled the identification and interpretation of state decisions, public and religious initiatives, and pedagogical strategies developed in response to child poverty, homelessness, and limitations of parental care capacities. The article highlights the contributions of governmental, ecclesiastical, and private initiatives to the formation of care systems and analyzes institutional mechanisms for responding to socio-economic challenges.

The research reveals that a child's access to education and adequate care was largely determined by

social origin, family wealth, and place of residence. Although urban environments offered broader institutional access, city children often faced poor sanitary conditions, unstable family incomes, and widespread child labor. Meanwhile, children in rural areas encountered limited schooling infrastructure, seasonal access to education, and burdensome physical labor. In both cases, childhood was heavily constrained by survival needs, and education – despite being formally available – remained an unattainable privilege for many.

The historical experience of the city of Kraków demonstrates that effective educational policy must take into account the interdependence of social, economic, and ethical factors. The findings offer a foundation for designing modern inclusive educational and caregiving models that prioritize equity and take into account the diverse social realities of children.

Keywords: education; educational ideal; guardianship; homeless; orphans; transformation; upbringing; Kraków; social mobility.

Розвиток освітніх і виховних закладів у Польщі в другій половині XIX – на початку XX ст. відбувається в умовах значних соціально-політичних трансформацій, що впливали на функціонування цих закладів. Зміни у соціально-економічному стані країни, посилення соціального сирітства, безпритульності, урбанізаційні процеси та масова міграція стали визначними факторами, які визначали доступність освіти та ефективність виховної діяльності. Особливу роль у цьому відігравав Краків, де на перетині традиційних польських освітніх практик та австрійської адміністративної системи сформовані нові підходи до навчання та соціального захисту дітей.

Актуальність дослідження зумовлена труднощами впровадження реформаторських ініціатив освітньої політики в умовах соціальної та економічної нестабільності. Особливо приваблює аналіз ролі державних та громадських ініціатив у формуванні освітньо-виховної системи, а також оцінка їх впливу на соціальну мобільність дітей із найбідніших верств населення.

Проблематика історії освітніх та виховних закладів Кракова в другій половині XIX – на початку XX ст. знайшла широке відображення у працях польських науковців істориків, правознавців, педагогів, серед яких: А. Болдирев (A. Bołdyrew) [1], А. Гаратик (A. Haratyk) [2], К. Якуб'як (K. Jakubiak) [3], М. Маковська (M. Makowska) [4], А. Маш'як-Масеєвська (A. Maślak-Maciejewska) [5], Р. Пелчар (R. Pelczar) [6], Й. Риш (J. Ryś) [6], К. Попел (K. Popiel) [7], Й. Пурхла (J. Purchla) [8], А. Смолалські (A. Smołalski) [9], С. Валасек (S. Walasek) [11]. Вони приділили значну увагу різним аспектам розвитку освітніх та виховних установ, впливу соціально-економічних умов на функціонування системи освіти, а також ролі благодійних товариств і державної політики у цій сфері.

Науковий інтерес викликає праця А. Болдирев (A. Bołdyrew) [1], яка аналізує суспільне ставлення до соціальних патологій у Королівстві Польському (1864–1914), що дозволяє краще зрозуміти умови формування системи піклування над дітьми. А. Гаратик (A. Haratyk) [2] детально розглядає роль галицького суспільства у підтримці дітей-сиріт і малозабезпечених (1867–1914), акцентуючи увагу на громадських ініціативах у вихованні. Натомість К. Якуб'як (K. Jakubiak) [3] зосереджується на вихованні дітей у польських родинах XIX – початку XX ст., що допомагає окреслити загальні тенденції освітнього середовища цього періоду.

Важливе місце у дослідженнях займає аналіз соціальних та культурних аспектів виховання. Наприклад, М. Маковська (M. Makowska) [4] досліджує концепцію «Матері-

Польки», розкриваючи роль жінки у вихованні дітей. Праця А. Машьяк-Масєєвська (A. Maślak-Maciejewska) [5], присвячена Краківському товариству підтримки бідних єврейських хлопців, дозволяє оцінити вплив приватних благодійних ініціатив. Р. Пелчар (R. Pelczar) та Й. Риш (J. Ryś) [6] аналізують патріотичне виховання в польських народних школах Галичини (1772–1918), що дає змогу краще зрозуміти виховний потенціал національних освітніх програм.

Окремий блок становлять роботи, присвячені доброчинним товариствам та їхньому внеску в розвиток освіти. К. Попєл (K. Popiel) [7] аналізує діяльність таких організацій у Кракові, тоді як Й. Пурхла (J. Purchla) [8] розглядає освітні ініціативи у контексті регіональної політики Кракова та Львова. Дослідження А. Смолалські (A. Smołalski) [9] зосереджені на педагогічних ідеалах польської освітньої думки, що сприяє глибшому розумінню виховних концепцій того часу. С. Валасек (S. Walasek) [11] вивчає матеріали періодичних видань кінця XIX – початку XX ст., що допомагає окреслити суспільні дискусії щодо догляду за дітьми.

Особливу цінність у нашій науковій розвідці становлять першоджерела [7, 10, 12] – законодавчі акти, постанови місцевих органів влади, звіти освітніх установ, періодичні видання, написані безпосередньо в досліджуваний період. Вони дають можливість глибше зрозуміти реальні умови функціонування освітніх і виховних закладів, механізми їх фінансування та взаємодію державних і громадських ініціатив.

Попри значний обсяг напрацювань у цій галузі, залишається низка аспектів, які ще потребують подальшого вивчення. Окремі питання, зокрема соціальна нерівність у доступі до освіти, еволюція виховних практик щодо безпритульних і сиріт, а також проблематика фінансування закладів освіти й опіки, залишаються малодослідженими. Важливим напрямом подальших досліджень є вивчення взаємодії державних реформ та приватних ініціатив, спрямованих на покращення рівня навчання дітей у складних життєвих обставинах.

Таким чином, попри значний науковий доробок, присвячений освітньо-виховній діяльності в місті Кракові, окремі її аспекти залишаються недостатньо вивченими. Це відкриває перспективи для подальшого аналізу, зокрема вивчення впливу суспільних і політичних змін на освітні практики та методи виховання дітей у цей період.

Метою статті є виявлення основних чинників, які вплинули на розвиток освітніх і виховних закладів у визначений історичний період; проаналізувати їхню роль у соціалізації дітей та адаптації до нових суспільних умов.

У другій половині XIX – на початку XX століття Краків, будучи адміністративно підпорядкованим Галицькій автономії, відіграв ключову роль у формуванні національної ідентичності та суспільної свідомості польського народу. «Місто королів», яке мало багатовікову історію залишалося духовною столицею Польщі, осередком інтелектуального та громадського життя. Як зазначає Яцек Пурхла: «...з точки зору польської державності Краків тоді був польським П'ємонтом, матір'ю Польщі, серцем Польщі» [8, с. 82]. Попри те, що протягом ста двадцяти трьох років Польща не існувала на політичній карті Європи, мешканці міста зберігали почуття духу єдності та прагнення до відновлення суверенітету. Саме за таких умов виникали численні громадські, культурні та освітні ініціативи, які мали на меті забезпечити дітям та молоді можливість навчання, виховання в народних традиціях і підготовку до суспільного життя. Серед них важливу роль відігравали товариства опіки над дітьми,

приватні благодійні фонди, що виконували функцію охорони життя дітей, допомагали у здобутті професійної освіти, а також у соціалізації.

Суттєвий вплив на освітню систему земель, що перебували під владою Габсбурзької монархії, мала її експанська політика, яка протягом тривалого часу була спрямована на асиміляцію місцевих традицій та культури. Після першого поділу Польщі 1772 року та приєднання частини її земель до Австрії ця політика була спрямована на германізацію місцевого слов'янського населення та прищеплення йому лояльності до імператора [6, с. 83]. Ситуація з польською освітою значно покращилася лише після запровадження нової конституції в монархії у 1867 році та здобуття автономії Галичиною, яка уможливила викладання польською мовою та створила умови для формування осередків польськості, що виховували молоде покоління в дусі патріотизму. Саме через систему освіти суспільство прагнуло виробити новий виховний ідеал, який в кожний історичний період підлягав змінності, так як залежав від світогляду спільноти, «...ставлення особистості до суспільства, культури, життєвих реалій та етичних цінностей» [9, с. 81].

У цьому контексті особливу роль відігравав Краків, який, маючи статус головного осередку польської культури, науки й інтелектуального життя, став центром національного відродження. Місто мало передумови для цієї реалізації: тут діяли провідні навчальні заклади, наукові установи, культурні інституції, що сприяли утвердженню польської ідентичності. Таким чином, реформи освітньої системи періоду автономії не лише могли забезпечити зростання рівня освіти, а й закласти основу для відродження польської державності в майбутньому.

Задля того, щоб успішно реалізувати зазначені ініціативи перш за все потрібно було мати відповідне зацікавлення, як з боку владних структур, так і з боку населення. Не абияку роль в цьому процесі відіграли Костьол, громадські організації, суспільно-політичні діячі, науковці, педагоги. Представники зазначених інституцій акцентували увагу на тому, що освіта – є ключем до успішного і прогресивного суспільства, до пізнання стану речей і руйнувань певних упереджень, вона робить людину вільною, дає свободу вибору. Для цього в своїх наукових роботах підкреслювали, що необхідно якнайшвидше зробити школу загальнодоступною для усіх верств населення.

В такому разі державним інституціям необхідно було створити відповідний документ, який встановлював би обов'язкове навчання дітей в народній школі. Теоретично можливість здобуття освіти в Австро-Угорщині було запроваджено законом від 14 травня 1869 року «§20. Батьки або їх опікуни не можуть залишити своїх дітей або тих, що перебувають під їхньою опікою, без навчання, передбаченого для публічних народних шкіл. §21. [...] Обов'язок відвідування школи починається з досягнення шестирічного віку і триває до чотирнадцяти років. Однак залишити школу дозволено лише за умови, що учні отримали основні знання, передбачені для народної школи, а саме з: релігії, читання, письма та арифметики» (з встановленими поправками від 02 травня 1883 року) [12, с. 282–283]. Також зазначалося, що на батьків покладалася відповідальність за придбання навчальної літератури та інших необхідних засобів для забезпечення освітнього процесу. Але з практичної точки зору доступ дітей до навчання з малозабезпечених родин міста або села залишався обмеженим через низку соціально-економічних бар'єрів.

Щоб детальніше розглянути це питання, слід передусім зазначити, що

фінансовий стан змушував батьків зосереджуватися на забезпеченні дітей основними життєвими потребами – одягом, взуттям і харчуванням. У зв'язку з цим освіта, хоча і була формально доступною, фактично залишилася привілеєм заможних верств суспільства. Діти з бідних родин, які не мали можливості регулярно відвідувати школу, часто залишали навчання до завершення обов'язкового періоду. Це зумовлювалося не лише фінансовими труднощами, а й паралельністю у виконанні робіт по господарству, на виробництві, інших додаткових заробітках, що було поширеним явищем у другій половині XIX – початку XX століття.

Діти з убогих сімей, а також сироти та безпритульні, зазнавали чисельних труднощів у доступі до освіти та соціального захисту. Високий рівень бідності, низькі заробітки батьків, обмежені можливості для здобуття освіти та базової медичної допомоги значно ускладнювали розвиток дітей та їхні шанси на соціальну мобільність. Анета Болдирев зауважує, що «публіцисти того часу висловлювали побоювання, що таке явище може загострити соціальні проблеми, особливо серед молодого покоління» [1, с. 54]. Таким чином, соціально-економічні умови досліджуваного періоду не лише обмежували освітні та життєві перспективи дітей із малозабезпечених країн, а й сприяли поглибленню соціальної нерівності, що ускладнювало подальший розвиток суспільства.

Слід також підкреслити, що для отримання дітьми освіти та належного піклування важливе значення мало соціальне походження, майновий стан батьків, місце проживання дітей. Може здаватися, що місто могло надати більш широкі можливості для здобуття знань, доступу до навчальних закладів, медичної допомоги та соціальної підтримки, проте життя дітей у міському середовищі також супроводжувалося значними труднощами. Велика кількість бідних родин, антисанітарія, перенаселення робітничих кварталів, нестабільна заробітна плата батьків та поширена експлуатація дитячої праці – усе це робило життя дітей в місті надзвичайно складним. Багато з них змушені були жебракувати або працювати на фабриках та у майстернях у виснажливих умовах, що негативно позначилося на їхньому здоров'ї та загальному рівні розвитку.

Водночас життя в сільській місцевості, як свідчать історичні джерела, не забезпечувало суттєво кращих умов для дітей. Аналіз особливостей селянського побуту вказує на те, що діти з раннього віку залучалися до фізично виснажливої праці як у власних господарствах, так і на великих землеволодіннях. Така трудова залученість не лише обмежувала можливості для здобуття освіти, але й формувала в дітей систему цінностей, орієнтовану переважно на виконання обов'язків. Низький рівень освіченості батьків сприяв недостатньому усвідомленню ними значення шкільного навчання, що, у свою чергу, підтримувало традиційну модель виховання, засновану на принципах слухняності та покірності, без належного акценту на інтелектуальний і особистісний розвиток дитини.

Таким чином, як у місті, так і в селі діти стикалися з численними викликами. Якщо в урбанізованому середовищі вони потерпали від експлуатації на підприємствах, нестабільного економічного становища родини та загрози маргіналізації, то в сільській місцевості головною перешкодою ставали важкі умови праці, нестача навчальних закладів і сезонний характер освіти. В обох випадках дитинство значною мірою обмежувалося успішністю боротьби за виживання, а освіта, при її формальній доступності, залишилася розкішшю, яку могли дозволити собі лише невелика

більшість.

Загалом соціально-економічна ситуація в Кракові в середині XIX – на початку XX століття лише незначно відрізнялася від становища інших польських міст, які перебували під владою різних держав, хоча регіональні особливості все ж впливали на окремі аспекти їхнього розвитку. Особливою відмінною рисою могла стати система освіти, яка була малодоступною, ієрархічною та перебувала в катастрофічному стані через низку суспільно значущих проблем. Беручи до уваги те, що цей регіон залишався одним із найбідніших у складі Австро-Угорської імперії, можна припустити, що труднощі в подоланні таких явищ, як високе безробіття, часті епідемії, масова бідність і голод, що особливо позначався на дитячій смертності, були зумовлені як обмеженими можливостями місцевої влади, так і загальними соціально-економічними умовами зазначеного періоду (на 1882 р. померло 119 696 дітей до 5 років, що складало 55,1% від загальної кількості) [11, с. 37]. Таким чином, соціально-економічні виклики, з якими стикався Краків, значною мірою визначали умови життя населення, зокрема дітей, створюючи складний контекст для розвитку освітньо-виховних закладів і благодійних ініціатив.

Через скрутне матеріальне становище багато родин не мали змоги забезпечити дітей найнеобхіднішим, тому батьки змушені були виїжджати на заробітки за кордон, залишаючи їх без опіки. У таких умовах шкільна освіта ставала привілеєм, доступним переважно для дітей із заможних або міських родин. Для дітей із селянських або бідних міських сімей здобуття освіти було складним і часто неможливим, що посилювало соціальну нерівність і відтворювало систему соціальної стратифікації в наступних поколіннях.

Також хотілося б додати, що суттєвою перепорою у отриманні освіти дітьми були стереотипи, що існували у сільських громадах, панували певні традиційні уявлення про виховання, де освіта, особливо для дівчат, не розглядалася як життєва потреба. Сімейне господарство потребувало допомоги з боку дітей, і батьки нерідко надавали перевагу домашньому господарству, а не навчанню. У міських умовах ситуація виглядала дещо інакше. Під кінець XIX століття – початок XX століття в Кракові завдяки в мірі розвиненій інфраструктурі та ширшій мережі навчальних закладів діти мали більше можливостей здобувати освіту. Проте й тут соціально-економічна нерівність залишалася визначальним чинником. Заможні родини могли дозволити собі приватне навчання або відвідування престижних закладів, тоді як діти з робітничих родин могли обмежитися початковою освітою або взагалі не мали змоги продовжувати навчання.

На перший погляд реформа освітньої системи сприяла зростанню більшої кількості дітей, охоплених навчанням, але вона не змогла повністю подолати соціально-економічні бар'єри, які обмежували доступ до якісної освіти для найбідніших верств населення. Освіта залишилася одним із головних інструментів соціальної мобільності, але її доступність значною мірою залежала від матеріального становища сім'ї, що зумовлювало суттєві відмінності в освітніх можливостях різних груп суспільства. У таких умовах нерівність в отриманні освіти лише посилювалася, створюючи замкнене коло бідності, коли діти з незаможних сімей мали значно менше шансів покращити свій соціальний статус у майбутньому.

Однак трансформації, що відбулися в структурі суспільства не могли обійти

родину стороною, яка зазнала значних соціальних та економічних перетворень. Кожна родина зіштовхувалася з новими викликами, пов'язаними з нестабільністю, зміною норм в традиційному устрої, що призвело до трансформації усталених моделей сімейних відносин. Патріархальна структура сім'ї, яка століттями обґрунтовувалася на чіткому розподілі ролей втрачала свою стійкість: обов'язки між її членами вже не розподілялися так чітко, як раніше, а виховні традиції зазнавали поступових змін. Як зазначає Кшиштоф Якуб'як, у міжповстанський період (1831–1862) матері майже повністю взяли на себе виховання дітей, прогресуючи більш значущу роль у родині, ніж раніше [3, с. 79]. Водночас, як підкреслює Малгожата Маковська, жінки того часу опинилися перед новими викликами: вони не лише стали відповідальними за матеріальне забезпечення сім'ї, але й, у ширшому сенсі, дбали за збереження національної ідентичності через виховання дітей у патріотичному дусі [4, с. 179]. Отже, суспільні зміни, що відбувалися у другій половині XIX століття, спричинили глибоку трансформацію сімейних відносин, що, у свою чергу, вплинуло на підходи до виховання та освіти дітей.

Однією з важливих проблем, яка залишалася невирішеною, було забезпечення опіки над найбіднішими та осиротілими дітьми. Хоча в місті існували невеликі освітні та соціальні заклади, не вистачало притулків та сиротинців, які б забезпечували безпечне місце для перебування дітей. Завдяки соціальній ініціативі приватних осіб та об'єднань, які займалися допомогою покинутим дітям, ці проблеми були частково вирішені. Такі організації фінансувалися за рахунок добровільних членських внесків, а також коштів, отриманих від організації концертів, вистав та лотерей. Завдяки цим коштам товариства на певний час мали змогу забезпечувати дітей найнеобхіднішим [2, с. 59].

Окрім організованих об'єднань, не бракувало приватних осіб, які, мотивовані співчуттям, брали на себе опіку над окремими дітьми. Прикладом такої діяльності була Феліція Журовська, яка з 1899 року утримувала притулок для дівчат. Пізніше ця ініціатива перетворилася на добре організоване Товариство опіки св. Ядвіги у Кракові, метою якого був масовий порятунок дітей, особливо дівчаток. У притулку дівчата отримували початкову освіту, одночасно розвиваючи практичні та побутові навички, такі як прибирання, прання, приготування їжі, догляд за молодшими дітьми, шиття та латання. «Кожна дівчина займається тим, що відповідає її віку, силі, спритності та захопленню. Ці заняття повинні відповідати тій роботі, яку дівчатам доведеться виконувати в майбутньому, на службі або в домашньому житті» [10, с. 2].

Особливу увагу привертає діяльність Краківського Товариства підтримки бідних хлопців-старообрядців, яке активно сприяло професійній підготовці соціально вразливої молоді. Засноване в 1867 році в Кракові, воно поставило перед собою завдання забезпечення хлопчиків із малозабезпечених єврейських родин можливістю здобуття ремісничої спеціальності. Відповідно до статуту «завданням товариства є сприяння навчанню бідних єврейських хлопчиків-старообрядців у здобутті професій, що стосуються ремесла, торгівлі або промисловості, або іншим професіям, до яких вони виявляють особливі можливості» [5, с. 519]. Організація функціонувала протягом усього періоду Галицької автономії та стала зразковим благодійним центром небайдужої ініціативної групи задля порятунку соціально незахищеної молоді та створення умов для їхнього тривалого соціального та професійного становлення.

Важливою проблемою, на яку звертали увагу, було становище дітей старше 12 років, яких часто описували як «виростків невизначеного заняття» (мали на увазі підлітків). Для цих дітей бракувало належних закладів опіки, що призводило до їхньої маргіналізації і часто до правопорушень. Як зазначає Константи Попел, «з них утворюється зграї настирливих вуличників, які, незважаючи на свій юний вік, вже не соромляться жебракувати, і багато з них, не досягнувши повноліття, вже заповнюють в'язниці» [7, с. 63]. Щоб протидіяти цим явищам, автор пропонує створити «притулки другого типу», призначені для підлітків і малолітніх волоцюг. У них діти могли б отримати базову освіту і навчитися ремеслам, які відповідають їхньому віку, таким як столярна справа, палітурна справа чи кравецтво. Підкреслювалось, що «в такому притулку мала б існувати відповідна освіта, обов'язкові роботи в поєднанні з початковим навчанням ремеслам» [7, с. 73–74].

Значну роль в опіці дітей відігравали приватні Благодійні Товариства, які працювали на користь бідних сімей та дітей. За даними Константего Попеля, у 1906 році у Кракові діяло п'ять таких товариств, які охоплювали максимум 510 осіб. На жаль, ці заклади часто зазнавали фінансових труднощів, оскільки могли розраховувати лише на кошти приватних пожертв, а не на державну підтримку.

Незважаючи на складні економічні та соціальні умови, основну турботу про дітей-сиріт, покинутих дітей та дітей із найбільш уразливих соціальних груп забезпечували Костел, товариства опіки та благодійні громадські ініціативи. Їх діяльність мала вирішальне значення у протидії маргіналізації дітей вулиці та закладала фундамент для їхньої майбутньої соціальної інтеграції.

Аналіз впливу соціально-політичних перетворень на розвиток освітніх та виховних інституцій Кракова засвідчує, що освітня система регіону перебувала в тісному взаємозв'язку з економічними та суспільними процесами того часу. Австрійська адміністрація, з одного боку, прагнула інтегрувати освіту в загальнодержавний простір, однак реалії соціальної нерівності та економічних криз значною мірою визначали обмежену доступність освіти для найбідніших верств населення. Незважаючи на намагання державних і приватних ініціатив пом'якшити наслідки соціального сирітства та безпритульності, значна кількість дітей залишалася поза системою навчання, що призводило до соціального відчуження, дитячої праці та криміналізації молодого покоління.

Важливим чинником, що вплинув на функціонування освітніх установ, стало посилення ролі сім'ї та змінені виховні підходи. Соціально-економічна нестабільність, масові міграційні процеси та зростання кількості дітей без батьківського піклування вимагали модернізації системи опіки та навчання. Проте в умовах матеріальної скрути і недостатнього фінансування освіти багато дітей не мали можливості здобути навіть елементарні знання, що суттєво ускладнювало їхню соціальну мобільність.

Отже, еволюція освітньо-виховних закладів Кракова відображала складність суспільних трансформацій другої половини XIX – початку XX ст. Хоча здійснені реформи сприяли розширенню доступу до освіти, вони не змогли подолати структурні бар'єри, що обмежували можливості для найбільш соціально вразливих категорій населення. Досвід цього періоду демонструє, що ефективність освітньої політики залежить не лише від державного регулювання, а й від соціально-економічних умов, які визначають реальні можливості дітей у здобутті знань та соціальному становленні.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні питання формування виховавчого ідеалу в Польщі та його впливу на навчання та виховання дітей із соціально вразливих категорій Кракова у другій половині XIX – на початку XX ст. Окремої уваги заслуговує діяльність Краківського Благодійного Товариства – його допомога дітям сиротам та безпритульним. Наукового вивчення вимагає також проблема взаємодії державних і приватних ініціатив у забезпеченні доступу до освіти дітей із малозабезпечених сімей та сиріт.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Bóldyrew A. Społeczeństwo Królestwa Polskiego wobec patologii społecznych w latach 1864-1914. Łódź : Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2016. 370 s.
2. Haratyk A. Udział społeczeństwa galicyjskiego w opiece nad dziećmi ubogimi i osieroconymi (1867–1914). Kraków : Impuls, 2007. 340 s.
3. Jakubiak K. Życie i wychowanie w rodzinach polskich w XIX i na początku XX wieku. *Kultura – Przemiany – Edukacja*. 2017. T. V. S. 77–92. DOI: 10.15584/kpe.2017.5.5 URL : <https://repozytorium.ur.edu.pl/server/api/core/bitstreams/61dc3f85-b583-4185-a26c-e700330fbfa1/content> (дата звернення 21.11.2024).
4. Makowska M. Matka Polka – konstrukcja złożona. *Mit, historia, kultura : materiały z V Seminarium Historyków Filozofii Polski*. Kraków : Księgarnia Akademicka, 2012. №6. S. 175–182. URL : <https://ruj.uj.edu.pl/server/api/core/bitstreams/9414060f-656d-4c6c-b965-7c536352f536/content> (дата звернення 21.11.2024).
5. Maślak-Maciejewska A. Krakowskie Towarzystwo Wsparcia Biednych Chłopców Starozakonnych. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego «Prace Historyczne» Studium z dziejów opieki nad młodzieżą żydowską autonomicznej Galicji*. Kraków. 2018. z. 3. S. 517–535. URL : <https://ruj.uj.edu.pl/server/api/core/bitstreams/5ded61ae-edf2-4e80-b7f0-011b07cc09cd/content> (дата звернення 21.11.2024).
6. Pelczar R., Ryś J. Wychowanie narodowe i patriotyczne w polskich szkołach ludowych w Galicji w latach 1772–1918. Rzeszów : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2023. 258 s. URL : <https://polona.pl/preview/0a000dac-3642-42d7-9b09-c841f841e138> (дата звернення 21.11.2024).
7. Popiel K. Kilka uwag o ubogich i Towarzystwach Dobroczynnych w Krakowie. *Miłosierdzie Chrześcijańskie : organ «Konferencyi św. Wincentego à Paulo» i stowarzyszeń im pokrewnych*. Kraków. 1907. R.3. №2. S.62–75 URL: <https://www.jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/849392/edition/818037/content> (дата звернення 21.11.2024).
8. Purchla J. Kraków i Lwów: zmienność relacji w XIX i XX wieku: materiały międzynarodowej konferencji (Kraków, 15-16 list. 2002 r.) *Kraków i Lwów w cywilizacji europejskiej* / red. J.Purchla. Kraków : Międzynarodowe Centrum Kultury, 2003. S. 81–90. URL : <https://polona.pl/item-view/609d493a-c39b-422d-9dd2-ce9330dce235?page=4> (дата звернення 21.11.2024).
9. Smolański A. Ideały wychowawcze w polskiej myśli pedagogicznej od XVI w. do końca II Rzeczypospolitej. Opole : Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 1994. 88 s.
10. Sprawozdanie roczne zakładu Świętej Jadwigi w Krakowie. Kraków : Czas, 1908. 4 s. URL: <http://old.mbc.malopolska.pl/dlibra/docmetadata?id=138613&dirds=1&tab> (дата звернення 21.11.2024).
11. Walasek S. Opieka i wychowanie małego dziecka na łamach czasopism przełomu XIX i XX wieku. Wrocław : Wrocławskie wydawnictwo oświatowe, 2015. 155 s.
12. Zbiór ustaw i rozporządzeń administracyjnych. T. III / pod red. J. Piwockiego. Lwów : Wydawnictwo K. Jakubowski (Lwów : Piller i Sp.), 1901. 1066 s. URL : <http://academica.edu.pl/reading/readSingle?page=292&uid=89743476> (дата звернення 21.11.2024).

REFERENCES

1. Bóldyrew, A. (2016). Społeczeństwo Królestwa Polskiego wobec patologii społecznych w latach 1864–1914. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego [in Polish].
2. Haratyk, A. (2007). Udział społeczeństwa galicyjskiego w opiece nad dziećmi ubogimi i osieroconymi

-
- (1867–1914). Kraków: Impuls [in Polish].
 3. Jakubiak, K. (2017). Życie i wychowanie w rodzinach polskich w XIX i na początku XX wieku. *Kultura – Przemiany – Edukacja*, 5, 77–92. DOI <https://doi.org/10.15584/kpe.2017.5.5> [in Polish].
 4. Makowska, M. (2012). Matka Polka – konstrukcja złożona. *Mit, historia, kultura* : proceedings of the 5th Seminar of Polish Philosophy Historians. Kraków: Księgarnia Akademicka, 175–182. URL: <https://ruj.uj.edu.pl/server/api/core/bitstreams/9414060f-656d-4c6c-b965-7c536352f536/content> [in Polish].
 5. Maślak-Maciejewska, A. (2018). Krakowskie Towarzystwo Wsparcia Biednych Chłopców. *Prace Historyczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego*. Vol. 3, 517–535. URL: <https://ruj.uj.edu.pl/server/api/core/bitstreams/5ded61ae-edf2-4e80-b7f0-011b07cc09cd/content> [in Polish].
 6. Pelczar, R., Ryś, J. (2023). Wychowanie narodowe i patriotyczne w polskich szkołach ludowych w Galicji w latach 1772–1918. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego. URL: <https://polona.pl/preview/0a000dac-3642-42d7-9b09-c841f841e138> [in Polish].
 7. Popiel, K. (1907). Kilka uwag o ubogich i Towarzystwach Dobroczynnych w Krakowie. *Miłosierdzie Chrześcijańskie*: Organ «Konferencji św. Wincentego à Paulo» i stowarzyszeń im pokrewnych, 3 (2), 62–75. URL: <https://www.jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/849392/edition/818037/content> [in Polish].
 8. Purchla, J. (2003). Kraków i Lwów: zmienność relacji w XIX i XX wieku. *Kraków i Lwów w cywilizacji europejskiej*: proceedings of the international conference J. Purchla (Ed.). Kraków: Międzynarodowe Centrum Kultury. 81–90. URL: <https://polona.pl/item-view/609d493a-c39b-422d-9dd2-ce9330dce235?page=4>, [in Polish].
 9. Smolański, A. (1994). Ideały wychowawcze w polskiej myśli pedagogicznej od XVI w. do końca II Rzeczypospolitej. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego [in Polish].
 10. Sprawozdanie roczne zakładu Świętej Jadwigi w Krakowie (1908). Kraków: Czas. URL: <http://old.mbc.malopolska.pl/dlibra/docmetadata?id=138613&dirds=1&tab> [in Polish].
 11. Walasek, S. (2015). Opieka i wychowanie małego dziecka na łamach czasopism przełomu XIX i XX wieku. Wrocław: Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe.
 12. Zbiór ustaw i rozporządzeń administracyjnych J. Piwocki (Ed.). (1901). (Vol. 3). Lwów: Wydawnictwo K. Jakubowski (Piller i Sp.) URL: <https://academica.edu.pl/reading/readSingle?page=292&uid=89743476> [in Polish].
-